

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ КОМПЛЕКТУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ

У статті досліджується теоретичний і практичний досвід формування бібліотечних фондів в умовах розвитку інформаційних технологій та використання Інтернету.

Ключові слова: комплектування, бібліотечний фонд, електронний документ, бібліотека університету, інформаційні технології, Інтернет-ресурси.

Значною складовою сучасної роботи бібліотек ЗВО є запровадження інноваційних технологій у комплектуванні бібліотечних фондів. У бібліотеках формується новий організаційно-технологічний режим придбання видань, заснований на вивченні ефективності традиційних і нових джерел комплектування.

Проблема комплектування бібліотечних фондів електронними ресурсами в бібліотеках університетів знайшла своє відображення у працях Бабенко Ю., Богданова Г., Лішук Т., Павлів Н., Подуфала Ю., Ярошенко Т. та ін. [1-5].

Метою нашої роботи є дослідження Інтернет-ресурсів як джерела комплектування бібліотечного фонду електронних документів та визначення наслідків діяльності бібліотеки університету з формування фонду електронної бібліотеки (електронних ресурсів) на прикладі НБ ХНУ.

З огляду на виклики часу, бібліотека Хмельницького національного університету здійснює не лише збір та обробку друкованих видань, а й орієнтується на поповнення фонду електронними документами, використовуючи інформаційні ресурси Інтернет, електронні бази даних, передплату на електронну періодику.

Бібліотечний фонд як відкрита система, сьогодні не може ефективно функціонувати без кумулювання, зберігання та організації використання мережевих та аналогових електронних видань, питома вага яких у світовому документному потоці постійно збільшується. На допомогу бібліотечним фахівцям інтенсивно формується електронна надбудова, до якої належать WEB-сайти видавництва, Інтернет-магазини та передплатні агентства, електронні бібліотеки, веб-сторінки урядових організацій, інші Інтернет-ресурси. Видавництва та книготорговельні фірми мають власні сайти, що дає змогу оперативно знайомитись із репертуаром видань та порівнювати ціни на запропоновані книжки. Щоправда, перелік видань, які пропонуються Інтернет-магазинами не завжди відповідає потребам ЗВО. Шукаючи нові джерела постачання, відділ комплектування наукової бібліотеки ХНУ заключає прямиї угоди з видавництвами, домовляється з книготорговельними організаціями та фірмами. Зокрема, вже багато років працює з WEB-сайтами таких видавництв як «Центр навчальної літератури» <http://cul.com.ua/>, ТОВ «Кондор-видавництво» <http://www.condor-books.com.ua/>, «Знання» <http://znannia-pc.com.ua/>, «Наукова думка» <http://www.ndumka.kiev.ua/>, «Академія» <http://academia-pc.com.ua/>, видавництво Львівської політехніки <http://vlp.com.ua> та багатьма іншими.

Сучасні дослідники трансформації процесу комплектування зазначають, що для більшості українських бібліотек закладів вищої освіти, основним видом поточного комплектування є заочне. Таке комплектування засновано на роботі з прайс-листами і каталогами видавництва, книготорговельних організацій у паперовому й електронному вигляді. Ці джерела містять мінімальні відомості про ви-

дання, які іноді доповнені рекламними анотаціями, обкладинками, змістом видань, невеликим уривком тексту, що значно підвищує інформативність повідомлень. Ефективність поточного комплектування також залежить від ступеня застосування комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. Для успішної діяльності комплектатору необхідна актуальна інформація про поточний стан книжкового ринку. На жаль, хаотичність книжкового ринку, зростання кількості видавців, відсутність оперативної бібліографічної інформації про обсяг виданих документів ускладнюють процес поповнення фондів бібліотек [1, с.21].

В умовах швидкого збільшення об'єму інформаційних ресурсів, доступних через глобальну мережу, і одночасного обмеження фінансових коштів і фізичних можливостей, зростання фондів змінюються ролі бібліотекаря і бібліотеки. Із зберігачів інформації бібліотекарі перетворюються у посередників, які забезпечують до неї доступ. Серед засобів комплектування, крім купівлі, дару, документообміну, передплати на електронну періодику та комерційні бази даних, НБ ХНУ налагодила отримання обов'язкового примірника електронних видань із редакційно-видавничого центру університету і проводить роботу щодо включення до електронної бібліотеки університету електронних копій монографій, підручників викладачів, які видані за межами університету, в інших видавництвах України, а також заключає договори з іншими бібліотеками ЗВО щодо обміну інформаційними ресурсами та створення спільних БД.

Високі темпи зростання цін на друковані та електронні періодичні видання, нестача коштів на передплату профільних наукових журналів призвели до відмови від придбання дорогих видань, які не користуються підвищеним попитом, надання переваги дистанційному доступу замість «володіння», забезпечення користувачів повними текстами необхідних їм статей замість передплати всього періодичного видання. Тому важливим напрямом використання мережевих технологій є зв'язок з книготорговельними та передплатними агентствами. Швидкість та простота доступу до різноманітних інформаційних ресурсів незалежно від часу та відстані – це унікальні переваги Інтернету, які не можуть і не повинні ігнорувати бібліотеки як документально-комунікаційні інституції.

Достатньо висока вартість електронних ресурсів сьогодні компенсується утворенням консорціумів бібліотек України з використання віддалених е-ресурсів. Наша книгозбірня приєдналась до асоціації «Інформаційно-консорціум» у 2000 році, передплативши базу даних EBSCO, і отримала доступ до повнотекстових журналів з соціальних і технічних наук. Але дані БД не інтенсивно використовувалися користувачами.

З 2002 по 2007 р. бібліотека брала участь у проєкті INTAS «Доступ до електронних журналів для вчених нових незалежних держав» разом із 234 академічними, університетськими, обласними, публічними, науково-технічними бібліотеками України. Проєкт забезпечував науковців України (через бібліотеки) оперативною науковою інформацією з електронних журналів відомих європейських видавництв Springer (понад 1200 назв) та Blackwell Science (понад 400 назв).

У 2016 році НБ приєдналась до інноваційного проєкту ELibUkr (Електронна бібліотека України), основною метою якого є забезпечення доступу до світової наукової інформації, створення власних академічних ресурсів, а також інтеграція української науки у світову наукову комунікацію. Консорціум пропонує інформаційне та організаційне посередництво у передплаті важливих е-ресурсів для університетів, надає тестові доступи до наукових ресурсів, методичну підтримку з управління електронними ресурсами та розвитку інституційного репозитарію тощо.

Нещодавно бібліотека долучилася до корпоративного формування Інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань», метою якого є популяризація,

підвищення рейтингу та доступності електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів наукових книгозбірень України, за рахунок використання сучасних бібліотечних та веб-технологій. На разі науковцям університету відкрито доступ до наукометричної платформи (<http://webofscience.com/>) Web of Science.

Основна відмінність формування фонду електронних документів від традиційної технології пов'язана зі специфікою онлайн-ових документів – відсутністю окремого для кожного документа фізичного носія, новими джерелами комплектування та шляхами надходжень, файловою структурою електронних документів. У 2004 році науковою бібліотекою розроблена та затверджена «Концепція електронної бібліотеки Хмельницького національного університету», яка визначає політику її формування та представлення і є основою для розробки профілю її комплектування, визначає пріоритети у відборі видань для переводу в електронний вигляд, вирішує технологічні проблеми. Також розроблено низку регламентуючих документів з цього питання, як, наприклад: «Положення про електронну бібліотеку Хмельницького національного університету», «Положення про Web-сайт бібліотеки ХНУ», «Шлях електронного документу в науковій бібліотеці ХНУ», «Пошук документа в БД «Електронна бібліотека ХНУ». Модуль користувача: Інструкція» тощо.

Оскільки робота з опрацювання електронних ресурсів дещо відрізняється від традиційних бібліотечних процесів, для організації збереження електронних документів є обов'язковими наявність сучасних комп'ютерних засобів та мережевого обладнання, а також здійснення спеціальних заходів для захисту та збереження інформації. Тому в бібліотеці виокремлено окремий сервер, на якому зберігаються копії усіх електронних документів. Також у НБ організовано нові автоматизовані робочі місця для обслуговування користувачів електронними документами.

База даних «Електронна бібліотека Хмельницького національного університету» (http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/plage_lib.php) – самостійна повнотекстова БД, створена науковою бібліотекою для обліку, пошуку та відбору документів. До «Електронної бібліотеки» заносяться повнотекстові електронні ресурси: навчальні посібники, монографії, наукові статті, матеріали конференцій, періодичні видання тощо. Також додаються електронні версії методичних та навчальних посібників, авторефератів дисертацій, які передає редакційно-видавничий відділ університету. У відкритому доступі знаходяться матеріали конференцій Хмельницького національного університету та наукові журнали ХНУ: «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук», «Вісник Хмельницького національного університету. Сер. Економічні науки», «Вісник Хмельницького національного університету. Сер. Технічні науки», «Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах», «Проблеми трибології». Розміщена «Електронна бібліотека» на сайті НБ ХНУ за адресою. Отже, загальний цикл формування фонду Електронної бібліотеки НБ ХНУ включає наступні процеси:

- моделювання фонду – ЕБ формується у відповідності із профілем університету, для книгозабезпеченості навчальних дисциплін ЗВО;
- комплектування – відбувається на замовлення користувачів бібліотеки (виокремлюються технології збору електронних документів – пошук в мережі Інтернет та технології оцифрування фондів – сканування паперових аналогів);
- облік надходжень у ЕБ ведеться за допомогою програмного продукту «УФД/Бібліотека».

Працівники сектору здійснюють:

- технічну обробку файлів документів;
- наукове опрацювання змісту документів, заносять в БД «УФД/Бібліотека»;
- розташування документів у файловому сховищі;

- зберігання і захист інформації;
- забезпечення умов використання (онлайнвий доступ та локальне використання);
- аналіз інформації та моніторинг використання фондів електронних документів.

База даних «Періодичні видання» – електронна версія каталогу періодичних видань, містить інформацію про всі газети та журнали, що є у фонді бібліотеки та про нові надходження, дані про місце збереження видань у підрозділах бібліотеки.

З метою доведення до користувачів інформації про електронні ресурси відділ комплектування та наукової обробки документів бере участь в інформаційно-ділових зустрічах із викладачами кафедр.

У сучасній бібліотеці роль комплектатора та вимоги до нього значно зросли. Сучасний працівник відділу комплектування повинен орієнтуватися у ринку друкованих та електронних ресурсів; володіти основами бібліотечного маркетингу; вивчати інформаційні потреби користувачів бібліотеки; знати бібліотечне законодавство, авторське право і можливості отримання безкоштовного доступу до електронних ресурсів та права бібліотеки на використання електронних документів; основи бухгалтерського обліку, процес комплектування бібліотечних фондів в автоматизованому режимі з використанням Інтернет-ресурсів.

Таким чином, у науковій бібліотеці Хмельницького національного університету на основі веб-сайту книгозбірні за допомогою Інтернет-ресурсів та бібліотечних фахівців, науковцям надається доступ до широкого спектру сервісів (замовлення нової літератури, книгозабезпеченість, тощо) та електронних документів – від власних ресурсів (ЕК, ЕБ, інституційного депозитарію тощо) до наукових світових платформ (Web of Science, Springer, Scopus тощо). На основі отриманого досвіду та проведеного дослідження, можна констатувати, що:

- ресурси Інтернету значно полегшують пошукову роботу бібліотечних фахівців, але, водночас, розширюють функціональні обов'язки працівників відділу комплектування;
- використання мережі Інтернет, як джерела комплектування бібліотечного фонду, з одного боку, сприяє розширенню доступу до світових наукових ресурсів, а з іншого, дає змогу розкривати світовій науковій спільноті потенціал університету;
- управління Електронною бібліотекою – процес, який потребує розуміння шляху електронних ресурсів у бібліотеці, системної роботи з ними, вироблення технології щодо їх відбору, обліку, каталогізації, популяризації та вилучення;
- нормативно-правова база організації роботи з електронними ресурсами в Україні потребує подальшого вивчення та удосконалення, так як не може бути сформована, поки не почнуть функціонувати загальноукраїнські БД «Електронний каталог» та «Електронна бібліотека», створення яких задекларовано в «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України».

Список використаних джерел:

1. Бабенко Ю. Інформаційне забезпечення процесу комплектування документного фонду бібліотеки вищого навчального закладу в умовах сьогодення. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2017. №1. С 20-23.
2. Богданов Г. Бібліотеки сучасних німецьких університетів та тенденції формування їхніх фондів. *Вісник Книжкової палати*. 2017. №7. С. 20-23.

3. Ліщук Т., Павлів Н. Особливості процесу комплектування сучасної університетської бібліотеки: на прикладі Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська Академія». URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10823/Lishchuk_Pavliv_Osoblyvosti_protsehu_komplektuvannia.pdf. (дата звернення 19.04.18).
4. Подуфала Ю., Рябець І. Інформаційне забезпечення комплектування документно-інформаційними ресурсами бібліотеки ВНЗ. *Вісник Книжкової палати*. 2016. №2. С. 26-28.
5. Створення та використання електронних ресурсів в університетах України: за результатами дослідження / [упоряд.: Т.О. Ярошенко, С.О Чуканова ; ред. О.В. Патрушева]; Українська бібліотечна асоціація, Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» [та ін.]. Київ, 2012. 64 с. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/1250> / (дата звернення 19.04.18).

The article deals with theoretical and practical experience of the formation of library funds in the conditions of the development of information technologies and the use of the Internet.

Key words: *manning, library fund, electronic document, university library, information technologies, Internet resources*

Отримано: 10.03.2018